

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีทั้งการศึกษาเอกสารและเก็บข้อมูลภาคสนามในรูปของการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ ซึ่งวิธีดำเนินการวิจัยคณะผู้วิจัยใคร่ขอแนะนำเสนอในแต่ละประเด็น ดังนี้

1. เหตุผลประกอบการศึกษาวิจัย
2. ระเบียบวิธีวิจัย
3. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
4. เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การตรวจสอบเครื่องมือ
6. การเก็บรวบรวมและการตรวจสอบข้อมูล
7. การจัดหมวดหมู่และเรียบเรียงข้อมูล
8. การวิเคราะห์ข้อมูล
9. การนำเสนอ
10. การอนุมานผลการวิจัย

เหตุผลประกอบการศึกษาวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการเลือกประชากรกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง คือ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีศูนย์เรียนรู้จำนวน 12 ศูนย์ครอบคลุมพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 5 จังหวัด ประกอบด้วย ขอนแก่น นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ และอำนาจเจริญ โดยมีเหตุผลประกอบ การวิจัย ดังนี้

1. เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้ง 12 ศูนย์เรียนรู้ ได้รับการยอมรับจากสังคมกว้าง ในการเป็นศูนย์ถ่ายทอดความรู้และศึกษาดูงานด้านการทำเกษตรพอเพียงแก่เกษตรกร หน่วยงานราชการ และองค์กรพัฒนาทั่วประเทศ ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านในฐานะผู้นำศูนย์เรียนรู้ได้รับการยอมรับให้เป็นปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมรุ่นต่าง ๆ จากกระทรวงศึกษาธิการ รวมถึงสำนักงานกองทุนเพื่อสังคมได้จัดทำชีวประวัติ ผลงาน เพื่อเชิดชูเกียรติด้วยการตีพิมพ์เป็นเอกสารชุดพลังรากหญ้าพลังแผ่นดิน รวมถึงบันทึกเป็น CD-Rom ชุดเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ซึ่งเป็นการบันทึกวิถีชีวิต แนวความคิดและกิจกรรมที่ปราชญ์ชาวบ้านได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง จนเป็นที่ประจักษ์และได้รับการยอมรับยกย่องว่าสามารถเป็นต้นแบบให้กับคนในสังคมได้ ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ล้วนมีบทบาทด้านการพัฒนาสังคมมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นวิทยากรบรรยายพิเศษให้กับทั้งหน่วยงานราชการและเอกชน เป็นแหล่งศึกษาดูงาน ศูนย์ฝึกอบรม ถ่ายทอดความรู้ พัฒนาทักษะและประสบการณ์ ซึ่งจากการดำเนินกิจกรรมและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ทำให้เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือประสบความสำเร็จในการทำการเกษตรตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง เห็นได้จากรางวัล โล่เกียรตินคุณ

ปริญญาบัตร ใบประกาศ ฯลฯ ที่หน่วยงานราชการ องค์กรเอกชน สถาบันการศึกษา สถาบันทาง การเมือง มูลนิธิ ชมรมต่างๆ มอบให้อย่างต่อเนื่อง

2. ศูนย์เรียนรู้ทั้ง 12 ศูนย์ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้รับการ ยกย่องในฐานะ “มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาอีสานถิ่นถิ่น” โดยมีหลักสูตรในการถ่ายทอดความรู้และ ฝึกประสบการณ์ที่สำคัญ คือ หลักสูตรวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและ พึ่งพากันเองภาคประชาชนหรือเรียกย่อ ๆ ว่า “วปอ.ภาคประชาชน” ซึ่งมีการประยุกต์สู่การเรียนรู้ใน หลายแนวทาง เช่น หลักสูตรแก้จน หลักสูตรเศรษฐกิจพอเพียง หลักสูตรเกษตรอาสา หลักสูตรหมอ ดิน หลักสูตรเกษตรประณีต เป็นต้น ทั้งนี้แต่ละศูนย์เรียนรู้จะมีวิทยากรกระบวนการที่เรียกว่า “ต้นแบบเกษตร” เครือข่ายฯ ละประมาณ 10-23 คน เพื่อร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านในการถ่ายทอด ความรู้และประสบการณ์ในหลักสูตรดังกล่าว ซึ่งได้มีการดำเนินกิจกรรมฝึกอบรมมาจนถึงปัจจุบัน

3. เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการประชุมร่วมกันทุกเดือนเวียนไป ตามศูนย์เรียนรู้และประชุมใหญ่ปีละครั้งมาอย่างต่อเนื่อง เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และ ประสบการณ์ โดยการบริหารจัดการของมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัด ขอนแก่น และประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์ โรงพยาบาลอุบลรัตน์ อำเภออุบลรัตน์ จังหวัด ขอนแก่น รวมถึงการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพ แห่งชาติ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) โรงพยาบาลศูนย์ขอนแก่น เป็นต้น ซึ่งองค์ความรู้และ ข่าวสารความเคลื่อนไหวของเครือข่ายฯ ได้มีการนำเสนอในรูปของจดหมายข่าวหรือวารสาร เช่น วารสารคำคุณ (วารสารเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมของผู้ผลิตและผู้บริโภค) จดหมายข่าว ก้าวทันประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์ จดหมายข่าวก้าวทันปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน เป็นต้น ซึ่ง จดหมายข่าวหรือวารสารแต่ละฉบับจะออกเป็นประจำทศวรรษ 3 เดือน

4. เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยอมรับโดยพร้อมกันว่าสิ่งที่พวกเขา เหล่านั้นยึดถือเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตและการทำการเกษตรกรรม คือ หลักปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งความสำเร็จที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนั้นปราชญ์ชาวบ้าน กล่าวไว้ว่า “เป็นเพราะพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทำให้มีวันนี้ได้” และยอมรับว่า “นี่คือการเดินตามรอยพระยุคลบาทเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” โดยเรียกการทำการเกษตรกรรม ดังกล่าวนี้อีกว่า “เกษตรพอเพียงเพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง” พร้อมยืนยันชัดเจนว่า “แก้จนได้” และมีความตั้งใจที่จะขยายแนวคิดดังกล่าวสู่เกษตรกรในสังคม เพื่อการหลุดพ้นจากวังวนเกษตร เชิงเดี่ยวหรือเกษตรเคมีหรือเกษตรเพื่อขาย อันนำมาซึ่งความทุกข์ยาก ภาวะหนี้สินเรื้อรัง สุขภาพจิต และสุขภาพกายทรุดโทรม ครอบครัวแตกแยก สถาบันทางสังคมล่มสลาย ผู้คนอพยพย้ายถิ่นฐาน วัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกกลืนเลือน ระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม โดยให้หันมาปรับเปลี่ยนแนวคิดมาสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง

5. ต้นแบบเกษตรของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปัจจุบันมีจำนวน รวมทั้งสิ้น 213 คน โดยเครือข่ายพ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ ไม่ระบุจำนวนต้นแบบเกษตร (ธวัชชัย เพ็งพิณิจ และคณะ, 2554, หน้า 250-251) ซึ่งต้นแบบเกษตรเหล่านี้พัฒนาขึ้นมาจากเกษตรกร เป้าหมายที่เข้าร่วมอบรมในหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน จนสามารถพัฒนาตนเองจนมาเป็นวิทยากร

กระบวนการในหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนในปัจจุบัน ถือเป็นความสำเร็จทั้งในระดับบุคคล ระดับครอบครัว (การพึ่งตนเอง) และระดับเครือข่าย/ชุมชน/หมู่บ้าน/ระดับประเทศ (การพึ่งพากันเอง) ซึ่งต้นแบบเกษตรกรเหล่านี้สามารถถ่ายทอดความรู้และสร้างแหล่งเรียนรู้ศึกษาดูงานได้อย่างเป็นรูปธรรม ถือเป็นผลผลิตแห่งความสำเร็จที่ชัดเจนยิ่งของเครือข่ายฯ ในปัจจุบัน

6. เครือข่ายฯ มีเป้าหมายในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง 1 ล้านครอบครัวในภาคอีสานภายในปี พ.ศ.2560 ถือเป็นคำมั่นสัญญาที่ทำนายอันน่าสนใจยิ่ง ซึ่งองค์กรหน่วยงาน หรือบุคคลในสังคม ไม่ว่าใครเมื่อได้สัมผัสแล้วอดไม่ได้ที่จะเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งใน “สรรพกำลัง” เพื่อการขับเคลื่อนสู่เป้าหมายดังกล่าว เพราะนั่นหมายถึงโอกาสในการหลุดพ้นจากวงจรหนี้สินของเกษตรกรอีกมากในสังคม

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยทางสังคมวิทยา (Sociology) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งมีทั้งการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary study) และการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field study) ทั้งด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ เชื่อมโยงสู่การสังเคราะห์ วิเคราะห์ และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์เชื่อถือได้

การศึกษาเอกสารนั้น เริ่มจากการค้นคว้าเอกสารหลักฐานทางสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information technology) ข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องของมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่นชุดพลังรากหญ้าพลังแผ่นดิน รวมถึงบันทึก CD-Rom ชุดเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานของสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม และเอกสารภาคีเครือข่ายฯ เช่น วารสารคำคูณ (วารสารเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมของผู้ผลิตและผู้บริโภค) จดหมายข่าวก้าวทันประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์ จดหมายข่าวก้าวทันปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน รายงานการประชุมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน รายงานประจำปี เป็นต้น รวมถึงเอกสาร งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความ และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง พร้อมกันนี้คณะผู้วิจัยได้ทำการสำรวจตรวจสอบข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรทฤษฎีใหม่ แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากฐานข้อมูลทางวิชาการทั่วไป เช่น งานวิจัย ตำราวิชาการ วิทยานิพนธ์ บทความ เป็นต้น เพื่อรวบรวมจัดทำฐานข้อมูล สำรวจตรวจสอบองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย และเตรียมความพร้อมก่อนการดำเนินการวิจัยในขั้นต่อไป

ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม คณะผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมและวิถีชีวิตของต้นแบบเกษตรกรเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านทั้ง 12 ศูนย์เรียนรู้ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม สัมภาษณ์เชิงลึก สนทนากลุ่ม และประชุมเชิงปฏิบัติการ กลุ่มประชากรเป้าหมาย เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ต้นแบบเกษตรกร สมาชิกเครือข่าย ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เป็นต้น โดยใช้แนวคำถามที่จัดทำขึ้นเป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลตลอดระยะเวลาในการวิจัยภาคสนาม ทั้งนี้คณะผู้วิจัยได้มีการประชุมสรุปงานทุกสัปดาห์ เพื่อตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของข้อมูล ความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูล ความชัดเจนของข้อมูล ปัญหาอุปสรรค และวางแผนการทำงานในช่วงต่อไปเป็นระยะ จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความถูกต้องระหว่างกันเพื่อยืนยันในสิ่งค้นพบ ซึ่งข้อมูลที่ตรวจสอบ

ความถูกต้อง สังเคราะห์ และวิเคราะห์แล้วได้ถูกมาเรียบเรียงนำเสนอแบบบรรยายเชิงพรรณนาเป็นรูปเล่มรายงานผลการวิจัย

การศึกษาแนวปฏิบัติของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเป็นการถอดองค์ความรู้จากวิถีชีวิต วัฒนธรรม และกิจกรรมทางการเกษตรที่กลุ่มประชากรตัวอย่างได้ถือปฏิบัติมาในสถานการณ์จริง โดยคณะผู้วิจัยจะเรียบเรียงข้อมูลเอกสารหลักฐานยืนยันแนวปฏิบัติในประเด็นแต่ละประเด็นที่ค้นพบ รวมถึงนำไปให้กลุ่มเป้าหมายยืนยันอีกครั้งว่า แนวปฏิบัติดังกล่าวเป็นสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติจริง

การวิจัยตัวชี้วัดความสำเร็จต้นแบบเกษตรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คณะผู้วิจัยดำเนินการวิจัยต่อเนื่องจากการศึกษาแนวปฏิบัติของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และเอกสารหลักฐานที่เชื่อถือได้ เช่น สมุดเยี่ยม แผ่นป้าย ตัวบุคคล สถานที่ แหล่งเรียนรู้ ฯลฯ เพื่อตรวจสอบยืนยันความถูกต้องน่าเชื่อถือของข้อมูลซึ่งกันและกัน จากนั้นคณะผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้รับการตรวจสอบแล้วทั้งหมด มาสังเคราะห์ตัวชี้วัดออกใน 7 องค์ประกอบของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ ทางสายกลาง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เงื่อนไขความรู้ เงื่อนไขคุณธรรม และความสมดุลมั่นคงยั่งยืน ก่อนที่จะนำตัวชี้วัดที่ได้ส่งให้ทางที่ปรึกษาโครงการวิจัยและผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบอีกครั้งหนึ่ง

ในการพัฒนาตัวชี้วัดความสำเร็จต้นแบบเกษตรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คณะผู้วิจัยใช้การประชุมเชิงปฏิบัติการจำนวน 2 ครั้ง โดยเชิญกลุ่มเป้าหมายในแต่ละศูนย์เรียนรู้มาร่วมกันพัฒนาตัวชี้วัดที่มีอยู่ ทั้งนี้ในการประชุมแต่ละครั้ง กลุ่มเป้าหมายจะเป็นคนละกลุ่มกัน ซึ่งที่ประชุมจะร่วมกันตรวจสอบความถูกต้อง เพิ่มเติมปรับเปลี่ยน เพื่อพัฒนาตัวชี้วัด ๓ ให้สมบูรณ์ที่สุด ทั้งนี้หากที่ประชุมเห็นว่าตัวชี้วัดใดที่มีลักษณะคล้ายกันหรือใกล้เคียงกันก็จะรวมเข้าเป็นตัวชี้วัดเดียวกัน พร้อมกับให้คำคะแนนหรือค่าน้ำหนักของตัวชี้วัดในแต่ละองค์ประกอบ

วิธีการให้คำคะแนนหรือค่าน้ำหนักตัวชี้วัดในแต่ละตัวชี้วัดของแต่ละองค์ประกอบตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น คณะผู้วิจัยจะให้ผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการเป็นผู้ให้ค่าน้ำหนักความสำคัญของตัวชี้วัดในแต่ละองค์ประกอบ ด้วยการใช้เครื่องหมายในรูปของสติ๊กเกอร์ (sticker) ที่กำหนดหมายเลขขององค์ประกอบ 1-7 ไว้แล้ว (หมายเลข 1 ทางสายกลาง หมายเลข 2 ความพอประมาณ หมายเลข 3 ความมีเหตุผล หมายเลข 4 การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายเลข 5 เงื่อนไขความรู้ หมายเลข 6 เงื่อนไขคุณธรรม และหมายเลข 7 ความสมดุลมั่นคงยั่งยืน) โดยแต่ละองค์ประกอบจะมีชุดหมายเลขแบบเดียวกันอย่างละ 3 ชั้น (หมายเลข 1-7 หมายเลขละ 3 ชั้น) ดังนั้นผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการทุกคนจะได้รับสติ๊กเกอร์ที่มีหมายเลขกำกับคนละ 21 ชั้นเท่ากัน โดยคณะผู้วิจัยได้ทำการเขียนรายละเอียดตัวชี้วัดทุกตัวที่ได้รับการพัฒนาแล้วไว้บนกระดาน ๆ ละ 1 องค์ประกอบแยกไว้ต่างหากจากกัน พร้อมกับเขียนหมายเลข 1-7 กำกับไว้ให้ผู้เข้าร่วมประชุมเห็นได้ชัดเจน จากนั้นคณะผู้วิจัยจะให้ผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการทุกคนศึกษาตัวชี้วัดในแต่ละองค์ประกอบเป็นระยะเวลาหนึ่งจนผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนเห็นว่าตัวเองศึกษารายละเอียดตัวชี้วัดจนครบถ้วนเพียงพอเข้าใจดีแล้ว คณะผู้วิจัยจะให้ผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการแต่ละคนนำสติ๊กเกอร์ไป

ติดไว้ที่ตัวชีวิตในแต่ละองค์ประกอบที่ตนเองเห็นว่าสำคัญมากที่สุด 3 ลำดับแรก โดยแต่ละคนจะเริ่มจากองค์ประกอบไหนก็ได้ เนื่องจากสติ๊กเกอร์มีการระบุหมายเลขไว้ชัดเจนอยู่แล้ว เนื่องจากผู้วิจัยให้ผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการติดสติ๊กเกอร์ได้โดยอิสระตามที่ตนเองเลือกหรือคิดไว้ จึงทำให้ผู้เข้าร่วมประชุมสามารถติดสติ๊กเกอร์ที่ตัวชีวิตใดตัวชีวิตหนึ่งมากกว่า 1 ชิ้นก็ได้ หรือติดหมายเลขมากกว่าจำนวนที่กำหนดไว้ก็ได้หากเห็นว่าตัวชีวิตนั้นสำคัญตามที่ตนเอง ซึ่งคณะผู้วิจัยจะนับค่าคะแนนในแต่ละตัวชีวิตเพื่อจัดลำดับความสำคัญของตัวชีวิตในแต่ละองค์ประกอบ ซึ่งสติ๊กเกอร์ 1 ชิ้นจะมีค่าคะแนนเท่ากับ 1 คะแนน จากนั้นนำตัวชีวิตและค่าคะแนนจากการประชุมเชิงปฏิบัติการทั้ง 2 ครั้งมารวมกัน

ตัวชีวิตความสำเร็จต้นแบบเกษตรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ได้รับการพัฒนาแล้ว คณะผู้วิจัยจะตรวจสอบด้วยกระบวนการสะท้อนกลับ (Reflective) ไปยังกลุ่มเป้าหมาย โดยการนำตัวชีวิตกลับไปสัมภาษณ์เชิงลึก สนทนากลุ่ม และตรวจสอบข้อมูลจากเอกสารหลักฐานเชิงประจักษ์ เพื่อยืนยันความถูกต้องอีกครั้งหนึ่งก่อนที่จะส่งตัวชีวิตให้ที่ปรึกษาโครงการและผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบยืนยัน

ข้อมูลที่ได้รับทั้งหมด คณะผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ ตรวจสอบความถูกต้องนำเชื่อถือ สังเคราะห์ และวิเคราะห์ ทั้งนี้หากมีข้อมูลที่คลุมเครือไม่ชัดเจนจะนำกลับไปตรวจสอบกับแหล่งที่มาของข้อมูลอีกครั้งหนึ่ง รวมถึงนำข้อมูลที่ได้ไปตรวจสอบกับแหล่งข้อมูลอื่น จากนั้นก็ปรับปรุงแก้ไขข้อมูลเพิ่มเติม จัดพิมพ์เข้าเล่ม และนำเสนอโดยการเขียนบรรยายเชิงพรรณนา ซึ่งเป็นการนำข้อมูลที่ได้รับมาประกอบการนำเสนอ ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ จากภาคสนาม และจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อยืนยันในสิ่งที่คณะผู้วิจัยค้นพบในแต่ละประเด็น

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยโดยมีกลุ่มเป้าหมายหลัก คือ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีศูนย์เรียนรู้ 12 ศูนย์ ครอบคลุมพื้นที่ 5 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ขอนแก่น 3 ศูนย์เรียนรู้ นครราชสีมา 2 ศูนย์เรียนรู้ บุรีรัมย์ 4 ศูนย์เรียนรู้ สุรินทร์ 2 ศูนย์เรียนรู้ และอำนาจเจริญ 1 ศูนย์เรียนรู้ โดยเรียงพียงตามลำดับชื่อของปราชญ์ชาวบ้านผู้นำศูนย์เรียนรู้ได้ดังนี้

1. ศูนย์เรียนรู้พ่อคำเตื่อง ภาษี “ปราชญ์ชาวบ้านนักคิด นักพูด นักปฏิบัติแห่งยุคสมัย” บ้านเลขที่ 40 หมู่ที่ 8 บ้านโนนเขวา ตำบลหัวฝาย อำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์
2. ศูนย์เรียนรู้พ่อจันทร์ที ประทุมภา “ปราชญ์ชาวบ้านนักสู้ชีวิต” บ้านเลขที่ 138 บ้านโนนรัง หมู่ที่ 6 ตำบลตลาดไทร อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา
3. ศูนย์เรียนรู้พ่อชาลี มาระแสง (เสียชีวิต) “ปราชญ์ชาวบ้านนักปลูกต้นไม้” บ้านเลขที่ 25 หมู่ที่ 10 บ้านกุดขวย ตำบลคำพระ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ
4. ศูนย์เรียนรู้พ่อเชียง ไทยดี “ปราชญ์ชาวบ้านนักวิจัยรุ่นลายคราม” บ้านเลขที่ 59 บ้านอนันต์ หมู่ที่ 2 ตำบลยาง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์
5. ศูนย์เรียนรู้พ่อทองหล่อ เจนไธสง (เสียชีวิต) “ปราชญ์ชาวบ้านผู้พึ่งตนเองด้วยการออม” บ้านหายโคก ตำบลหายโคก อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์

6. ศูนย์เรียนรู้พ่อทัศน์ กระจาย “ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดขอนแก่นผู้สำเร็จได้เพราะ 5 พระ” บ้านเลขที่ 108 หมู่ที่ 6 บ้านโสกน้ำขาว ตำบลก้านเหลือง อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น
7. ศูนย์เรียนรู้พ่อบุญเต็ม ชัยลา “ปราชญ์ชาวบ้านนักจัดการอารมณ์ศิลปิน” บ้านเลขที่ 68 หมู่ที่ 4 บ้านดงบัง ตำบลคอนนิม อำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น
8. ศูนย์เรียนรู้พ่อประคอง มนต์กระโทก (อุปสมบท) “ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดนครราชสีมา” บ้านเลขที่ 29 หมู่ที่ 4 ตำบลพลับพลา อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา
9. ศูนย์เรียนรู้พ่อผอง เกตพิบูลย์ “ปราชญ์ชาวบ้านครูบ้านาญผู้เจริญรอยตามพระยุคลบาท” ผู้สร้าง “สวนเกษตรจันทรา” บ้านเลขที่ 83 หมู่ที่ 7 ตำบลโคกสง่า อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น
10. ศูนย์เรียนรู้พ่อผาย สร้อยสระกลาง “ปราชญ์ชาวบ้านนักจัดการจังหวัดบุรีรัมย์” บ้านเลขที่ 64 หมู่ที่ 4 ตำบลโคกลำ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์
11. ศูนย์เรียนรู้พ่อมหาอยู่ สุนทรชัย (เสียชีวิต) ปราชญ์ชาวบ้านอาวุโสของภาคอีสานที่มีความสุข บ้านตะแบก ตำบลสลักได อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
12. ศูนย์เรียนรู้พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ “ปราชญ์ชาวบ้านที่ไม่ยอมหยุดเรียนรู้” บ้านเลขที่ 34 บ้านปากช่อง ตำบลสนามชัย อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

ทั้งนี้ กลุ่มตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive selective) ทั้งในการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ ประกอบด้วย ปราชญ์ชาวบ้าน ต้นแบบเกษตร สมาชิกเครือข่าย และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ ผู้นำท้องถิ่น ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู เป็นต้น ซึ่งมีแนวคำถามที่คณะผู้วิจัยได้สร้างขึ้นโดยยึดวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์สนทนาพูดคุย รวมถึงใช้เป็นประเด็นในการสนทนากลุ่มและประชุมเชิงปฏิบัติการ นอกจากนี้ ยังใช้เป็นแนวทางในการตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ครบถ้วนของข้อมูลอีกทางหนึ่ง

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัย คณะผู้วิจัยได้นำเครื่องมือและอุปกรณ์ช่วยสำหรับการวิจัย เพื่อให้การดำเนินงานวิจัยมีประสิทธิภาพและตรงเป้าประสงค์มากที่สุด ทั้งนี้เครื่องมือที่ใช้คณะผู้วิจัยทำการคัดเลือก พัฒนา และปรับปรุงให้เหมาะสมกับงานวิจัย พร้อมกับมีการตรวจสอบความสมบูรณ์ของเครื่องมือ อีกทั้งยังมีการประชุมชี้แจงแนวทางการใช้เครื่องมือเพื่อให้ทีมวิจัยนำเครื่องมือไปใช้อย่างถูกต้องมีประสิทธิภาพ เข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการวิจัยตามที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งเครื่องมือในการวิจัยที่คณะผู้วิจัยเลือกใช้ แบ่งออกเป็น

1. เครื่องมือหรืออุปกรณ์ช่วยเก็บรวบรวมข้อมูลทั่วไป (Tools or equipment general) เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้การเก็บรวบรวมข้อมูลมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งใช้ในการวิจัยตลอดระยะเวลาของการวิจัย เช่น สมุดบันทึกภาคสนาม กล้องถ่ายภาพ เครื่องบันทึกเสียง และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ เพื่อใช้บันทึกหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยโดยรวม ซึ่งทำให้การเก็บรวบรวมข้อมูลมีความแม่นยำและรวดเร็วขึ้น
2. คู่มือการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Manual data collection field) ซึ่งเป็นคู่มือที่ทางคณะผู้วิจัยได้ร่วมกันจัดทำขึ้น เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิจัยในทุกขั้นตอน โดยมีรายละเอียดที่สำคัญ

ในการดำเนินการวิจัย เช่น ข้อมูลพื้นฐานเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ข้อมูลพื้นฐานต้นแบบเกษตร ข้อมูลศูนย์เรียนรู้ แผนที่ตั้งของศูนย์เรียนรู้ แนวคำถามในการสัมภาษณ์ การตรวจสอบความครบถ้วนสมบูรณ์ของข้อมูล การบันทึกรายละเอียดประจำวัน การบันทึกสิ่งที่สังเกตพบของนักวิจัย ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ เป็นต้น

3. แบบสัมภาษณ์หรือแนวคำถาม (Question) คณะผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นประเด็นหลักในการสัมภาษณ์หรือพูดคุย โดยเน้นที่ความยืดหยุ่น (Flexibility) ของหัวข้อในการสัมภาษณ์ เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Information: KI) มีเวลาในการคิด วิเคราะห์ และตอบคำถามได้อย่างหลากหลายครอบคลุมประเด็นแต่ละประเด็นที่ครบถ้วน รวมถึงสามารถเชื่อมโยงไปสู่ข้อมูลที่สำคัญอื่นได้ ด้วยบรรยากาศแบบกันเองอย่างเป็นธรรมชาติ ดังนั้น ในช่วงของการเก็บรวบรวมข้อมูลจึงมักมีประเด็นในการพูดคุยนอกเหนือจากที่ระบุไว้ รวมถึงไม่ได้เจาะจงว่าจะต้องสัมภาษณ์หรือพูดคุยเรียงตามลำดับข้อ แต่ให้ผู้สัมภาษณ์ดูที่ความเหมาะสมของสถานการณ์ เพื่อให้การสัมภาษณ์ดำเนินไปอย่างไหลลื่นไม่ต้องเครียดจนเกินไป และพยายามลดช่องว่างระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ด้วยการแนะนำตัวเอง แนะนำวัตถุประสงค์ในการพูดคุย ขออนุญาตบันทึกเสียง ขออนุญาตถ่ายภาพ ทำให้บางครั้งคณะผู้วิจัยก็ใช้ภาษาถิ่น (ภาษาอีสาน) ในการพูดคุย โดยไม่เร่งรัดเพื่อให้ได้คำตอบที่ต้องการเพียงอย่างเดียว แต่จะให้เวลาแก่ผู้ถูกสัมภาษณ์ในการเล่าเรื่องราวอื่นๆ ที่นอกเหนือจากแนวคำถามในการสัมภาษณ์ ทั้งนี้ผู้ถูกสัมภาษณ์บางคนจะถูกสัมภาษณ์มากกว่า 1 ครั้ง เพื่อตรวจสอบยืนยันความถูกต้องของข้อมูล ซึ่งตัวอย่างแนวคำถามในการสัมภาษณ์ เช่น

3.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

- 1) ข้อมูลพื้นฐาน (ชื่อ-สกุล อายุ ที่อยู่ อายุ ฯลฯ)
- 2) การดำเนินชีวิตประจำวัน
- 3) ระบบความสัมพันธ์ (ครอบครัว เครือญาติ คนในชุมชน)
- 4) สังคมวัฒนธรรม (บทบาททางสังคม ชนชั้นทางสังคม ตำแหน่งทางสังคม ประเพณีวัฒนธรรม ภูมิปัญญาพื้นบ้าน การขัดเกลาทางสังคม ฯลฯ)
- 5) การประกอบอาชีพ การทำมาหากิน ปัญหา อุปสรรค แนวทางแก้ไข แนวทางที่ควรจะเป็น ฯลฯ
- 6) ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน (ประวัติ สภาพแวดล้อม บทบาทในชุมชน การมีส่วนร่วมในชุมชน ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน การบริการในชุมชน ข้อดี-ข้อด้อยของชุมชน โอกาส-วิกฤติของชุมชน การแก้ไขปัญหา การสนับสนุนจากภาครัฐ แนวทางการพัฒนาที่ควรจะเป็น ฯลฯ)
- 7) ประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

3.2 ข้อมูลเกี่ยวกับแนวปฏิบัติของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

- 1) ข้อมูลพื้นฐาน (ประวัติ การจัดประชุมเครือข่ายพหุภาคี สถานที่ เวลา ผู้เข้าร่วมและการเผยแพร่ข้อมูล การวางแผนในการประชุม เป้าหมายของการพัฒนา แนวโน้มการพัฒนา การเชื่อมโยงศูนย์การเรียนรู้ การจัดการความรู้ การนำเสนอ การเผยแพร่องค์ความรู้ การมีส่วนร่วมของชุมชน/สมาชิกเครือข่ายฯ ปัญหาอุปสรรค แนวทางแก้ไข)

2) หลักสูตรการเรียนรู้ (หลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน หลักสูตรเศรษฐกิจพอเพียง หลักสูตรแก้งาน ฯลฯ) ขั้นตอนการอบรม การคัดเลือกเกษตรกรเป้าหมาย วิทยากร กระบวนการ การติดตามประเมินผล แหล่งทุนสนับสนุน

3) ต้นแบบเกษตรกร (การเรียนรู้ แนวปฏิบัติ การแลกเปลี่ยนความรู้ การศึกษาดูงาน บทบาททางสังคม ผลสำเร็จ ความภาคภูมิใจ ฯลฯ)

4) สมาชิกเครือข่ายฯ (การเข้าร่วมสมาชิก สิ่งการเรียนรู้ การนำไปใช้ ประโยชน์ ผลตอบแทน ฯลฯ)

5) แนวทางการปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

6) แนวทางการปฏิบัติสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง

7) องค์ประกอบ/ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง/จุดเด่น/จุดด้อย/ข้อจำกัด

8) การสนับสนุนจากภายใน/ภายนอก

9) ความสำเร็จ (จำนวนสมาชิก จำนวนกิจกรรม จำนวนหลักสูตร จำนวนผู้เข้าอบรม จำนวนเงินทุนที่ได้รับจากหน่วยงานภายนอก จำนวนโครงการที่ทำ หน่วยงานที่สนับสนุน ทั้งของรัฐและเอกชน รางวัล เกียรติบัตร ประกาศนียบัตร การลงบันทึกสมุดเยี่ยม ฯลฯ)

10) แนวทางการพัฒนาที่ควรจะเป็นในอนาคต (การขยายเครือข่ายฯ ทั้งภายในและภายนอก แนวทางการปรับปรุง/พัฒนา จำนวนองค์ความรู้ที่เกิดขึ้น การนำเสนอต่อสื่อสาธารณะ ปัญหา แนวโน้มในอนาคต ฯลฯ)

11) ประเด็นอื่นๆ

3.3 ตัวชี้วัดความสำเร็จต้นแบบเกษตรกรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือใน 7 องค์ประกอบ (ทางสายกลาง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เงื่อนไขความรู้ เงื่อนไขคุณธรรม และความสมดุลมั่นคงยั่งยืน)

1) ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2) ตัวชี้วัดความสำเร็จบนทางสายกลาง

3) ตัวชี้วัดความสำเร็จตามคุณลักษณะความพอประมาณ

4) ตัวชี้วัดความสำเร็จตามคุณลักษณะความมีเหตุผล

5) ตัวชี้วัดความสำเร็จตามคุณลักษณะการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี

6) ตัวชี้วัดความสำเร็จตามเงื่อนไขความรู้

7) ตัวชี้วัดความสำเร็จตามเงื่อนไขคุณธรรม

8) ตัวชี้วัดความสำเร็จตามความสมดุลมั่นคงยั่งยืน

9) แนวทางการพัฒนาในอนาคต

10) ข้อเสนอแนะ ข้อคิดเห็นอื่น ๆ

3.5 การบันทึกข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการสัมภาษณ์

1) ชื่อ-สกุลผู้สัมภาษณ์

2) วัน เดือน ปี เวลา และสถานที่ในการสัมภาษณ์

3) ข้อสังเกตที่เป็นประโยชน์ เช่น อารมณ์ บุคลิกภาพ น้ำเสียง ความมั่นใจของผู้ถูกสัมภาษณ์ บรรยากาศในการสัมภาษณ์ สภาพแวดล้อม เป็นต้น

การตรวจสอบเครื่องมือ

หลังจากที่คณะผู้วิจัยได้ร่วมประชุมออกแบบแนวคำถามในการสัมภาษณ์ โดยยึดตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นประเด็นสำคัญ เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามแล้ว จากนั้นคณะผู้วิจัยได้นำเครื่องมือเข้าไปทดลองเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างในภาคสนามในสถานการณ์จริงด้วยตัวเอง เพื่อทดสอบว่าเครื่องมือนั้นสามารถนำมาซึ่งข้อมูลการวิจัยที่ครบถ้วนหรือไม่ หรือสามารถที่จะเชื่อมโยงไปสู่ข้อมูลหลักของการวิจัยที่ต้องการมาน้อยเพียงใด จากนั้นนำผลที่ได้จากภาคสนามมาประชุมร่วมกัน เพื่อพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลให้ครอบคลุมประเด็นที่ต้องการมากที่สุด รวมถึงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการสัมภาษณ์ เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาก่อนลงพื้นที่สัมภาษณ์ในภาคสนาม

แบบสัมภาษณ์ที่ได้รับการพัฒนาแล้ว ทางคณะผู้วิจัยได้ส่งให้ที่ปรึกษาโครงการวิจัยพิจารณาอีกครั้ง เพื่อรับฟังคำแนะนำข้อเสนอแนะ แล้วนำข้อเสนอแนะมาปรับปรุงพัฒนาเครื่องมือ รวมถึงนำแบบสัมภาษณ์ให้ที่ประชุมสนทนากลุ่ม พิจารณาถึงความสมบูรณ์ครบถ้วนอีกครั้งหนึ่งก่อนที่จะมีการลงเก็บข้อมูลจริงในภาคสนาม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความสมบูรณ์มากที่สุด

เนื่องจาก แบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นมุ่งเน้นที่ความยืดหยุ่น ดังนั้น ผู้สัมภาษณ์สามารถปรับเปลี่ยนแนวคำถามในการสัมภาษณ์ให้เป็นไปตามบรรยากาศของการสัมภาษณ์ในแต่ละครั้ง เพื่อให้สถานการณ์ดำเนินไปอย่างไหลลื่นไม่ตึงเครียดจนเกินไป รวมถึงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในช่วงของการเก็บข้อมูลภาคสนาม คณะผู้วิจัยใช้วิธีการแก้ไขปัญหแบบทันทีทันใด อีกทั้งการเก็บข้อมูลแบบเข้าไปเข้ามาจากหลายแหล่งข้อมูลและจากหลายตัวบุคคล ทำให้ข้อมูลที่ได้มานั้นมีความถูกต้องน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

การเก็บรวบรวมและการตรวจสอบข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยให้ความสำคัญกับข้อมูลจากแหล่งข้อมูลภาคสนามหรือข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ด้วยทัศนะแบบคนใน (Emic) เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการนำเสนอภาพรวมของการวิจัย ในรูปของชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) พร้อมกับการนำข้อมูลจากแหล่งข้อมูลอื่นมาสนับสนุนผลการวิจัย ซึ่งขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย การศึกษาเอกสารทั้งจากตำราวิชาการ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความ วารสาร หนังสือ และสิ่งตีพิมพ์อื่น ๆ ที่มีเนื้อหาหรือมีแนวคิดเชื่อมโยงเกี่ยวกับการวิจัย จากนั้นนำข้อมูลมาตรวจสอบความถูกต้องจากแหล่งข้อมูลที่ได้รับ เมื่อข้อมูลที่ได้มามีความครบถ้วนเพียงพอ ก็นำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ (Group) เพื่อสร้างฐานข้อมูล (Data based) การวิจัยในลำดับต่อไป

การดำเนินการวิจัยในเบื้องต้นนั้น คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องเพื่อทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง (Reviewed literature) เริ่มจากการค้นคว้าเอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรทฤษฎีใหม่ แนวคิดเกษตรทางเลือก แนวคิดการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง แนวคิดการพัฒนาตัวชี้วัด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากฐานข้อมูลทางวิชาการ เช่น สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความทางวิชาการ วารสารวิชาการ หนังสือ และสิ่งพิมพ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อรวบรวมจัดทำฐานข้อมูล ตรวจสอบองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง

กับงานวิจัย จัดทำคู่มือการเก็บข้อมูลภาคสนาม และเตรียมความพร้อมก่อนการดำเนินการวิจัยในขั้นตอนต่อไป

ในการรวบรวมเก็บข้อมูลภาคสนามนั้น คณะผู้วิจัยได้เข้าไปดำเนินชีวิตร่วมกับกลุ่มเป้าหมายเป็นระยะเวลาหนึ่ง เพื่อทำการสังเกตแบบมีส่วนร่วม สัมภาษณ์เชิงลึก สนทนากลุ่ม และประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยในการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มนั้น คณะผู้วิจัยใช้แนวคำถามที่จัดทำขึ้นในรูปแบบของคู่มือการเก็บข้อมูลภาคสนาม เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์แบบรายบุคคลและสนทนากลุ่มอย่างไม่เป็นทางการ ตลอดระยะเวลาในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ทั้งนี้คณะผู้วิจัยได้มีการประชุมสรุปงานเป็นระยะอย่างต่อเนื่อง พร้อมกับตรวจสอบความถูกต้องและยืนยันในสิ่งค้นพบ ทั้งข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม จากการสนทนากลุ่ม และจากข้อมูลการประชุมเชิงปฏิบัติการ ซึ่งข้อมูลที่ตรวจสอบความถูกต้อง ความน่าเชื่อถือ สังเคราะห์ และวิเคราะห์แล้วได้ถูกมาเรียบเรียงนำเสนอแบบบรรยายเชิงพรรณนาเป็นรูปเล่มรายงานผลการวิจัย ซึ่งขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย

1. การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน (Documentary study) โดยค้นคว้ารวบรวมข้อมูลที่เป็นข้อมูลทุติยภูมิหรือข้อมูลมือสอง (Secondary data) ทั้งจากสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information technology) งานวิจัย บทความ วารสาร หนังสือ และสิ่งพิมพ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดทำฐานข้อมูล (Data based) ในการวิจัย ซึ่งคณะผู้วิจัยได้เรียบเรียงข้อมูลไว้เป็นหมวดหมู่อย่างเป็นระบบ เพื่อตรวจสอบความครบถ้วนและนำมาประกอบการวิเคราะห์ผลการวิจัย

2. การศึกษาภาคสนาม (Field study) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องเป็นปัจจุบันมากที่สุด คณะผู้วิจัยได้ลงเก็บข้อมูลภาคสนามจากกลุ่มเป้าหมายโดยตรง ซึ่งเป็นการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้ง 12 ศูนย์เรียนรู้ รวมถึงเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของกลุ่มเป้าหมายในระยะหนึ่ง ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ และอำนาจเจริญ ซึ่งใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 4 วิธี ประกอบด้วย

- 2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) เป็นการสังเกตเชิงสำรวจ (Survey) สภาพโดยทั่วไปหรือปัจจัยที่มีอิทธิพลต่องานวิจัย เพื่อหาหลักฐานหรือข้อมูลที่เกี่ยวข้อง โดยจัดบันทึกปรากฏการณ์ที่มีผลต่อการวิจัยในทุกด้าน เช่น การใช้ชีวิตประจำวัน วิถีปฏิบัติ สภาพทางสังคม สิ่งแวดล้อม การปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและบุคคลภายนอก การติดต่อสื่อสาร การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ เป็นต้น

- 2.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept interview) เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มเป้าหมายทั้งปราชญ์ชาวบ้าน ต้นแบบเกษตรกร สมาชิกเครือข่ายฯ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเน้นที่การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Non-structural interview) ในลักษณะทั้งแบบกึ่งมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง เป็นการสนทนาพูดคุยอย่างเป็นกันเอง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการหรือนำไปสู่ข้อมูลหลัก ประเด็นในการสัมภาษณ์ เช่น การดำเนินชีวิตประจำวัน การประกอบอาชีพ การทำมาหากิน ภูมิปัญญา การดำรงชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตัวชี้วัดความสำเร็จตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การสร้างเครือข่าย การขยายเครือข่าย การพึ่งตนเอง การพึ่งพาอาศัยกัน ความพึงพอใจ แรงบันดาลใจหรือแรงจูงใจ ผลสำเร็จในปัจจุบัน ปัญหาอุปสรรค และแนวทางการพัฒนา เป็นต้น รวมถึง

การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่คณะผู้วิจัยได้รับ ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้มีการสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวนรวมทั้งสิ้น 199 คน (รายละเอียดในภาคผนวก ก)

2.3 การสนทนากลุ่ม (Focus group) เป็นการพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมายเช่น ประชาชนชาวบ้าน ต้นแบบเกษตรกร สมาชิกเครือข่าย และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อให้ผู้เข้าร่วมมีโอกาสแสดงความคิดเห็น และแลกเปลี่ยนข้อมูลเชิงลึกในแต่ละศูนย์เรียนรู้ที่คณะผู้วิจัยลงพื้นที่ภาคสนาม ซึ่งข้อมูลที่ได้จะมีทั้งข้อมูลแนวปฏิบัติของเครือข่ายประชาชนชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และข้อมูลตัวชี้วัดความสำเร็จต้นแบบเกษตรกรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ความล้มเหลว ปัญหาอุปสรรค แนวทางการพัฒนาในอนาคต รวมถึงตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่คณะผู้วิจัยได้รับ ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้มีการสนทนากลุ่มจำนวน 17 กลุ่ม ผู้เข้าร่วมรวมทั้งสิ้น 63 คน (ไม่นับรวมคณะผู้วิจัย) ซึ่งมีกลุ่มเป้าหมายบางคนเข้าร่วมสนทนากลุ่มมากกว่า 1 กลุ่ม และเคยถูกสัมภาษณ์เชิงลึกมาก่อน (รายละเอียดในภาคผนวก ข) โดยคณะผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มตามวิธีที่ใช้ในการรวมกลุ่มสนทนาออกเป็น 2 วิธี

2.3.1 การจัดสนทนากลุ่มแบบเจาะจง โดยคณะผู้วิจัยจะเชิญกลุ่มเป้าหมายที่เห็นว่าสำคัญในแต่ละเครือข่ายประชาชนชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน เข้าร่วมสนทนากลุ่มเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สำคัญ ซึ่งกลุ่มดังกล่าวจะมีการระบุผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มอย่างชัดเจน เช่น ประชาชนชาวบ้านต้นแบบเกษตรกร สมาชิกเครือข่ายฯ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตาม การสนทนากลุ่มก็ใช้วิธีการพูดคุยอย่างเป็นธรรมชาติและใช้ภาษาถิ่น (ภาษาอีสาน) ในการพูดคุย โดยเน้นที่ข้อมูลเชิงลึกและการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

2.3.2 การจัดสนทนากลุ่มแบบบังเอิญ เป็นการเก็บข้อมูลภาคสนามที่คณะผู้วิจัยเข้าไปพบหรือมีการพูดคุยกันในขณะที่เป็นกลุ่มของบุคคลในพื้นที่วิจัย และคณะผู้วิจัยเห็นว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องที่วิจัย ดังนั้นกลุ่มบุคคลดังกล่าวจึงไม่ได้ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้า อย่างไรก็ตาม การพูดคุยคณะผู้วิจัยจะใช้วิธีในลักษณะชวนพูดชวนคิดในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย โดยมีจุดเน้นไปที่ข้อมูลพื้นฐานและการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลเป็นสำคัญ

2.4 การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work shop) โดยคณะผู้วิจัยได้เชิญกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับการคัดเลือกแล้ว ประกอบด้วย ประชาชนชาวบ้าน และต้นแบบเกษตรกร เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกัน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ วิพากษ์วิจารณ์ แสดงความคิดเห็น เกี่ยวกับแนวปฏิบัติของเครือข่ายประชาชนชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และตัวชี้วัดความสำเร็จต้นแบบเกษตรกรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ดีที่สุด ซึ่งแต่ละครั้งคณะผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มผู้เข้าร่วมประชุมออกเป็นกลุ่มย่อย โดยการกระจายกลุ่มตัวแทนในแต่ละศูนย์เรียนรู้ที่เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการให้อยู่ในแต่ละกลุ่มย่อยให้ครบทุกกลุ่มให้มากที่สุด เพื่อให้สมาชิกกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่มมีตัวแทนจากทุกศูนย์เรียนรู้ที่เข้าร่วมประชุม พร้อมกับตรวจสอบและยืนยันตัวชี้วัดที่ได้ และคณะผู้วิจัยยังได้ให้ที่ประชุมให้คำแนะนำความสำคัญของตัวชี้วัดในแต่ละประเด็นตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการใช้เครื่องหมาย (Mark) ในรูปของสติ๊กเกอร์ (Sticker) ที่กำหนดตัวเลขไว้แล้วให้ผู้เข้าร่วมประชุมนำไปติดไว้ที่ตัวชี้วัดในแต่ละองค์ประกอบ จากนั้นคณะผู้วิจัยจะนับรวมค่าคะแนนในแต่ละตัวชี้วัดเพื่อจัดลำดับความสำคัญ โดยจะเน้นเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมการประชุมแสดงความคิดเห็น และมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนอย่างเท่าเทียม

กัน ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้มีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ 2 ครั้ง ผู้เข้าร่วมรวมทั้งสิ้น 113 คน (ไม่นับรวม คณะผู้วิจัย) ซึ่งกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการในแต่ละครั้งจะเป็นคนละกลุ่มที่มาจาก คณะศูนย์เรียนรู้ (รายละเอียดในภาคผนวก ค) อย่างไรก็ตาม กลุ่มเป้าหมายบางคนจะเคยถูก สัมภาษณ์เชิงลึกและเคยเข้าร่วมสนทนากลุ่มมาก่อน

สำหรับการตรวจสอบข้อมูลนั้น ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ สังเกตและจดบันทึกปรากฏการณ์เกี่ยวกับวิถีชีวิต มิติทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการวิจัย ในทุกด้าน พร้อมกับนำข้อมูลที่ได้ไปตรวจสอบความถูกต้องน่าเชื่อถือกับแหล่งข้อมูลจากการ สัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การประชุมเชิงปฏิบัติการ และจากเอกสารทางวิชาการ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการสอบถามบุคคลที่เกี่ยวข้อง ผู้เชี่ยวชาญหรือทักษะของผู้รู้ ทั้งนี้เพื่อให้ ข้อมูลมีแหล่งอ้างอิงถึงที่มาของข้อมูล และเพื่อให้เกิดความชัดเจนของข้อมูลมากยิ่งขึ้น

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ ที่ได้จากประเด็น คำถามในการสัมภาษณ์ที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยมีการพูดคุยทั้งใช้ภาษาไทยและภาษาถิ่น (อีสาน) ใน สถานการณ์จริง ซึ่งข้อมูลที่ได้มีการนำมาตรวจสอบความถูกต้องระหว่างกัน โดยใช้วิธีการนำคำถาม อย่างเดียวกันมาถามซ้ำอีกครั้งในสถานการณ์ต่าง ๆ รวมถึงการนำข้อมูลที่มีความคลุมเครือกลับมา ถามซ้ำอีกครั้ง ทั้งที่เป็นกลุ่มประชากรเป้าหมายเดิมและกลุ่มประชากรเป้าหมายใหม่ เพื่อให้ข้อมูลที่ได้ มีความถูกต้องสมบูรณ์มากที่สุด ซึ่งข้อมูลที่ได้รับการตรวจสอบแล้วได้ถูกนำมาจัดหมวดหมู่ สังเคราะห์ และวิเคราะห์ในลำดับต่อไป

การตรวจสอบข้อมูลจะใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ประกอบด้วย การ ตรวจสอบจากแหล่งข้อมูล (Data triangulation) จากนักวิจัย ผู้เชี่ยวชาญ ที่ปรึกษาโครงการวิจัย (Investigator triangulation) และจากเอกสารวิชาการ แนวคิด ทฤษฎี (Theory triangulation) ซึ่ง ข้อมูลที่ได้จากแหล่งข้อมูลทั้งหมด คณะผู้วิจัยได้นำมาตรวจสอบความถูกต้องน่าเชื่อถือซึ่งกันและกัน ทั้งจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิคือตัวผู้ให้ข้อมูลเองว่ามีความน่าเชื่อถือหรือไม่ และนำข้อมูลที่มีอยู่ไป ตรวจสอบกับแหล่งข้อมูลแหล่งอื่น ๆ เพื่อเทียบเคียงความถูกต้องของข้อมูล เช่น การนำข้อมูลที่ได้ จากการสัมภาษณ์ของบุคคลหนึ่งไปเทียบเคียงกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ของบุคคลอื่น ๆ เป็นต้น รวมถึงการนำข้อมูลไปตรวจสอบความถูกต้องในการจัดประชุมสนทนากลุ่มและการประชุมเชิง ปฏิบัติการ การเทียบเคียงกับข้อมูลที่ได้จากการสังเกต และนำเอาข้อมูลที่ได้ไปเทียบเคียงกับงานวิจัย เอกสารทางวิชาการ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ข้อมูลที่ได้มีความสมบูรณ์ ถูกต้อง และ น่าเชื่อถือมากที่สุด

การจัดหมวดหมู่และเรียบเรียงข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ คณะผู้วิจัยนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ในเบื้องต้น เช่น ข้อมูล พื้นฐานและสภาพทั่วไป การดำเนินชีวิต จุดเด่น ปัญหาอุปสรรค แนวทางแก้ไข ผลสำเร็จที่ได้รับ ความภาคภูมิใจ แนวปฏิบัติของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และตัวชี้วัด ความสำเร็จต้นแบบเกษตรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ แนวทางการพัฒนาในอนาคต เป็นต้น ผ่านกระบวนการย้อนระลึก (Reflective process) และกระบวนการสังเคราะห์ (Synthesis process) เพื่อให้สามารถจัดระบบข้อมูลได้

ตามลำดับเหตุการณ์และเรียบเรียงเนื้อหาสาระให้เป็นระบบที่ชัดเจนมากขึ้น จากนั้นก็นำข้อมูลที่ได้มาเชื่อมโยงสู่สิ่งค้นพบ และนำเสนอผลการวิจัยโดยการเชื่อมโยงข้อมูลในภาคสนามเพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผ่านแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการสรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อนำข้อมูลที่ได้มาผ่านกระบวนการเรียบเรียง จัดหมวดหมู่ และการสังเคราะห์ คณะผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาเชื่อมโยงสู่กรอบแนวคิดการวิจัยเข้ากับแนวคิด ทฤษฎี หลักการทางวิชาการ และข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ในแต่ละประเด็นอย่างเป็นระบบ จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เชื่อมโยงสู่แนวปฏิบัติของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และตัวชี้วัดความสำเร็จต้นแบบเกษตรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ รวมทั้งค้นหาประเด็นในการสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และเสนอแนะ ส่งให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความสมบูรณ์ของเนื้อหา ปรับปรุงเพิ่มเติมตามเสนอแนะ และจัดทำรายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ตามลำดับ

การนำเสนอ

การวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลแนวปฏิบัติของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และนำเสนอข้อมูลลำดับตัวชี้วัดความสำเร็จต้นแบบเกษตรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในรูปของตารางที่แสดงค่าคะแนนและคำร้อยละ ส่วนข้อมูลที่ได้ผ่านการสังเคราะห์และวิเคราะห์จะนำเสนอโดยใช้วิธีการเขียนบรรยายเชิงพรรณนา (Descriptive approach) ซึ่งเป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การประชุมเชิงปฏิบัติการ และจากเอกสารหลักฐานต่างๆ รวมถึงข้อมูลจากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง มาใช้ประกอบการนำเสนอ เพื่อยืนยันในสิ่งที่ค้นพบในแต่ละประเด็น

การอนุมานผลการวิจัย

ผลการวิจัยหรือสิ่งที่ค้นพบในการวิจัย เป็นการอนุมานผลด้วยวิธีอุปนัย (Method of inductive inference) ซึ่งเป็นการอธิบายโดยอ้างประสบการณ์เฉพาะของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาสนับสนุนหลักการทั่วไปหรือทฤษฎี เป็นการอธิบายที่หลักใหญ่ครอบคลุมไม่ถึงเรื่องเฉพาะ กล่าวคือ เป็นการอธิบายจากเล็กไปหาใหญ่ โดยมีจุดมุ่งเน้นของการวิจัย (Focus of research) ในครั้งนี้ไว้ว่า แนวปฏิบัติของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และตัวชี้วัดความสำเร็จต้นแบบเกษตรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะนำไปสู่ทางเลือกใหม่ในการประยุกต์ใช้หรือจุดประกายแนวความคิดหรือการพัฒนาแนวทางการทำการเกษตรกรรม การดำเนินชีวิต และการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคส่วนอื่นของสังคม อันจะนำไปสู่ความสุขและความสมดุลมั่นคงยั่งยืนในอนาคต